

Kovácsné Pázmándi Ágnes¹

„...EGY REGÉNY, AMELYNEK FORGATÓKÖNYVÉT ISTEN ÍRTA.”
EGY „FALUSI” LELKIPÁSZTOR, SZABÓ IMRE ÉLETE

ABSTRACT

“A novel with a script written by God”.

The life of a “village pastor”, Imre Szabó (1919-2011)

This portrait of a “village pastor” shows the destiny of a generation of Reformed pastors in such a historical context, when they were just beginning to recover from the shocks of the Trianon Peace Dictate, then lived through the devastating Second World War, the most terrible days of the Rákosi era, then 1956 and finally the Kádár era. They also experienced the miracle of the so-called awakening at the beginning of the 1930s and its boom at the end of the war. By the grace of God, Imre Szabó had a faithful and true career from his home village of Ittabé to Budapest to Sárbogárd, despite the difficulties. Together with his wife, Éva Szabó, he served the Sárbogárd congregation with uncompromising faith for 33 years. Szabó did not want to be a hero or a martyr, but he was called to God’s service, to preach the Gospel always and in all circumstances. His personal vocation is supported by his memories, his collected writings and the records of his congregation.

Keywords: Imre Szabó (1919-2011), 20th century history of the Reformed Church in Hungary, Sárbogárd, church revival, life of Reformed pastors

Tanulmányom egy „falusi lelkész” portréját mutatja be,² történeti kontextusba helyezve annak a lelkésznemzedéknek a sorsát, amely Trianon után éppen kezdett magához térni, átélte a pusztító második világháborút, a Rákosi-korszak legfé-

1 Kovácsné Pázmándi Ágnes, református teológus-lelkész, a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének munkatársa, okleveles könyvtáros. pazmandi.agnes@rgy.hu

2 A tanulmány alapjául a sárbogárdi városháza dísztermében, 2019. október 26-án, Szabó Imre 100. születésnapjára rendezett ünnepségen elhangzott előadás szolgált.

lelmetesebb napjait, 1956-ot, és a Kádár-korszakot. Mindemellett átérték a 30-as években meginduló és a háború végén felívelő ún. ébredés csodáját, élményét.

Szabó Imre a délvidéki Alsóittebén³ született 1919. október 30-án. Nehéz anyagi körülmények között élő, napszámos emberek családjából származott, akik kétszer is megjárták Amerikát. Édesapja kormányos volt egy személyszállító gőzhajón, ahova gyakran magával vitte a már nagyobbacska fiúcskát, aki nagyon élvezte ezeket az utazásokat. Egész életében a természet szépségét itt a Bega folyón szerzett tájkép jelentette számára. Az édesapa fiatalon, 35 évesen halt meg. Az akkor hétéves fiához intézett utolsó szavai –: a „*Kisfiam, ember legyen belőled!*”⁴ – és az apja temetésén szolgáló Hódossy⁵ tiszteletes palástos alakja tudat alatt meghatározta a papi szolgálat választásában.

Az özvegy édesanya cselédnek állt Nagybecskerekben, ezért anyai nagyszülei vették magukhoz. Emlékirataiban így írt erről: „Azt a pár esztendőt, amit náluk töltöttem, gyermekkorom legboldogabb időszakának tartom. Egyszerűen azért, mert Molnár öreganyám nagyon szeretett engem, és én is őt. [...] a kemence mellett ültünk és a halottas énekeskönyv énekeit dudorásztuk. Öreganyám valamenynyit ismerte, és mindegyikre megtanított.”⁶

A nagymama hirtelen halála után édesanyja férjhez ment és Nagybecskerekre⁷ költöztek. Nagy törés volt az életében, mert kikerült a biztonságos, szeretetteljes családi fészekből. Másrészt elvesztette a megszokott szintiszta magyar nyelvű közösséget, a tradíciókban élő falusi gyülekezetet, ahol már „tisztiséget is viselt”, ő rakta ki az énekeket a táblára: „Itabén még az egész falu járt az istentiszteletre, a népviseletbe öltözött férfiakkal és asszonyokkal zsúfolt templom gyönyörű látványt nyújtott. Becskerekben kevesen jártak templomba, s azok is úgy szétszóródtak a magas támlájú padokban, hogy alig lehetett észrevenni őket.”⁸

Itt találkozott először a belmisszióval, igaz, hogy még alanyként. Ittebe mindig megmaradt a „hazának”, különleges helyet foglalt el a szívében, amikor tehetette, később hazalátogatott, a családját is vitte. A háború után 1957-ben járt először otthon látogatóban, ekkor meghívták missziói lelkésznek is, de különböző adminisztrációs okok miatt nem tudott áttelepülni, pedig már az útlevelet is megkapta az egész család 1958-ban.⁹

3 Alsóittebe: Ma Magyaritabé néven település a Vajdaságban, Szerbia északi tartományában.

4 SZABÓ Imre: *Sírjanak a papok!*, s. l., Magánkiadás, 2017, 19.

5 Hódossy Orbán (1888–1958), református lelkész, 1915–1958 között a magyaritabéi református gyülekezet lelképásztora. Családi adatközlés: Margit István; PAP László–BUCSAY Mihály (szerk.): *A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855–1955*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1955, 215.

6 Szabó: *Sírjanak a papok*, 22–23.

7 Nagybecskerek: Ma városjogú település Szerbia északi tartományában a Béga folyó partján. <http://www.nagybecskerek.refdunantul.hu/cikk/mutat/nagybecskerek-varos/> (Letöltés: 2021. október 11.)

8 Szabó: *Sírjanak a papok*, 82.

9 Ágoston Sándor (1882–1960), jugoszláviai református püspök személyes meghívására. Sárbovárdi Református Egyházközség Presbiteri Jegyzőkönyve (továbbiakban: SREPJ) 1957. november 17.; Szabó: *Sírjanak a papok*, 319–322.

Az iskolaváltás sem volt könnyű, Délvidék elcsatolása az ott élő magyarság számára nemcsak az anyaország elvesztését jelentette, hanem a kötelező szerb államnelyv bevezetését is. A jugoszláv kormány a magyarok számára anyanyelvükön hat elemit engedélyezett, a magyar középiskolákat megszüntették.¹⁰ Az értelmiség nagy része a Magyarországra történő átköltözés mellett döntött. Ekkor alakultak meg olyan magyar közművelődési intézmények, amelyek elődleges célja, hogy felkutatja a tehetséges falusi gyerekeket, ösztöndíjjal segíti őket, ezzel talán sikerül megmenteni a magyar tagozatot. A magyar tagozatot nem sikerült megmenteni, de színjeles bizonyítványával Szabó Imre bekerült egy szerb gimnáziumba. Mostohaapja azonban kivette a gimnáziumból, hogy pénzt keressen. Inasnak adta, először egy szerb papírkereskedésbe és nyomtatványboltba, ahol főleg a postás és a hordár szerepét töltötte be, és nap mint nap megalázták magyarságában, ami azonban megerősítette identitását. Később a Reis-féle könyvkereskedésbe került, ahol a jó szándékú zsidó tulajdonos ügynöknek szánta, kereskedelmi tanfolyamra küldte. Mivel ebben nem volt tehetsége, ezért kirakatrendezői tanfolyamra íratta be, ez már sikeresebbnek bizonyult. Itt talált rá a könyvek, az olvasás szeretete, mert Reis úrnál működött a kölcsönkönyvtár, melyet az alkalmazottak korlátlanul és ingyen használhattak.

Mivel az üzletekben sokan megfordultak, így ismeretségi, barátsági köre is egyre tágult. Tagja lett a Magyar Közművelődési Egyesületnek, itt olvasták együtt Kovács Imre Néma forradalom, vagy Féja Géza *Viharsarok* c. kötetét. Itt találkozott a délvidéki magyar irodalmat reprezentáló folyóirattal, a *Kalangyával*,¹¹ rendszeresen lapozta a *Nyugatot*. Megismerkedett Kosztolányi, József Attila, Illyés Gyula, Szabó Dezső munkásságával. Őt idézem: „Nem is sejtettem, hogy olvasmányaimmal ilyen jó irányba haladok, s lépést tartok azzal a haladó mozgalommal, amelyet Magyarországon a népi írók mozgalmának neveztek. [...]”¹²

Az Egyesület segítségével magánvizsgákat tehetett a gimnáziumban, később ösztöndíjjal bekerült a konviktusba, nem kellett fizikai munkát végeznie, leérett-ségizhetett. Itt kötött életre szóló barátságot egy hívő szerb fiúval Vladimir Vukanoviccsal, Vuléval.¹³ Rajta keresztül ismerte meg az orosz emigráns közösséget is, ortodox hitüket és szokásaikat.

Becskereken konfirmált Szabó Zoltán¹⁴ református lelkész szolgálata alatt, és lassan belenőtt az ifjúságba, a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) tagja lett. Eleven élet folyt itt, bibliaórákat, előadásokat, műsoros délutánokat és közösségi játékokat szerveztek, vallásos színdarabokat rendeztek. Ennek hatására a gimnáziumban Vule barátjával együtt megalapítják a helyi KIE-t.

10 HÖRCSIK RICHÁRD: *Trianon és a Magyar Református Egyház*, 13., <https://tirek.hu/hirek/intezmenyi-hirek/trianon-es-a-magyar-reformatus-egyhazi/> (Letöltés: 2021. október 4.)

11 Kalangya, *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000, 2. köt., 1019.

12 Szabó: *Sírjanak a papok*, 96.

13 Vukanović, Vladimir (1923–2014), fizikus, egyetemi tanár a *Tudomány és hit. Világhírű tudósok Istenről*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1998 című könyv szerzője.

14 Szabó Zoltán (1888–1966), református lelkész, esperes Nagybecskereken, 1919–1956 között szolgált. Adatközlő: Margit István.

A Dél-Alföld soknemzetiségű világában, közelebből is Nagybecskerekén Szalay József¹⁵ kezdte a missziói szolgálatot. Mint volt edinburghi ösztöndíjas, igyekezett az ott megismert egyházi életből minél többet megvalósítani gyülekezetében. Sokoldalú tevékenysége folytán hamar ismertté vált: lapot indított, gyermekmunkát szervezett, házi bibliaköröket indított, nőegyletet szervezett. Igyekezett nem lelkészi jellegű személyeket is bevonni a szolgálatba, mint bibliaterjesztőket, akik számára bibliaiskola felállítását is kezdeményezte. Szalay munkája egybefolyt az ekkor a Dél-Alföldön kibontakozó baptista és nazarénus ébredési korszakkal. A velük való kapcsolatot a párbeszédre, az egymás mellett való munkálkodásra és nem a hatósági erőszakra építette. A dél-alföldi ébredés különös jellemzője, hogy magában hordozta a bibliás népi kegyesség jegyeit. Például a Szalay által elindított nem egyházi személyek, bibliaterjesztők, „laikus” prédikátorok olyan szint képviseltek az ébredési mozgalmak történetében, amely máshol nem vált gyakorlattá.

A gimnáziumi felhőtlen, felívelő időszakot a háború roppantotta meg, 1941-ben. A végzős osztályok hadiérettségit tettek, és másnap megkezdődött a szétszóratás. Szabó Imre Títelbe¹⁶ ment (ez magyar megszállás alatt volt) állást keresni, itt beszélte rá egy idősebb munkatársa, hogy jelentkezzen egyetemre, ő rögtön a teológiát akarta megjelölni, de barátja a matematika-fizika szakot ajánlotta, mert az semleges tudomány, nem jár világnézeti és politikai elkötelezettséggel. Rábeszélte, hogy jelentkezzen Budapesten a Bolyai Kollégiumba,¹⁷ amelyet szegény sorsú paraszti származású fiatalok számára alapítottak. Felvételt nyert és 1941. szeptember 2-án megérkezett Budapestre, ahol folytatódott az útkeresés.

A Kollégiumban egységes szellem uralkodott, egy közös eszme, a népi Magyarország ügye forrasztotta össze lakóit. Hetente többször előadásokat hallgattak a Magyar Közigazgatástudományi Intézetben,¹⁸ ahol az alapító Magyary Zoltán professzor beszélt a paraszti kultúráról, szenvedélyes vitákat folytattak, népdalokat énekeltek.

Amilyen jól érezte magát a kollégiumban olyan rosszul az egyetemen, az előadások és a diákság hozzáállása csalódást okoztak neki és a folyamatos nélkülözés, az éhezés minderre még ráerősített.

Egy antikvár kötet, Zoványi Jenő: *Reformáció Magyarországon 1565-ig*¹⁹ és a Ráday utca 28. felfedezése fordított helyzetén: pótfelvétellel bekerült a budapesti református teológiára: „Nem hiszem, hogy nálam boldogabb teológus lakott volna

15 Szalay József (1855–1917), református lelkész. Tótkés Zoltán: *Ébredési mozgalmak a Tiszántúlon és a debreceni tanyamisszió* (doktori disszertáció), Debrecen, 2004, 37–59.

16 Títel kisváros Szerbiában, a Vajdaság Dél-bácskai körzetében.

17 Az első népi kollégium 1939-ben alakult meg, Bolyai Kollégium néven, 1942-től Györfly Kollégium a néprajzkutató Györfly István után.

18 Más néven Magyary Intézet az alapító Magyary Zoltán (1888–1945) után. <https://magyary-archivum.uni-nke.hu/> (Letöltés: 2022 január 25.); GLATZ Ferenc (szerk.): *A tudomány szolgálatában: Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*, Budapest, MTA Történettud. Int., 1993, 405–406.

19 ZOVÁNYI Jenő: *A reformáció Magyarországon 1565-ig*, Budapest, Genius, 1921.

1941 őszén a Ráday Kollégiumban. Már önmagát a teológus létet is kiváltságnak éreztem, az órákra szinte úgy jártam be, mint istentiszteletre.”²⁰

Beköltözése után másnap már becenevet is kapott: „Espi”-nek szólították, a Budapesti Református Egyházmegeye első esperesével²¹ való névazonossága okán.

A tanári kar olyan kimagasló tanáregyeniségekből állt, mint Sebestyén Jenő,²² Kováts J. István,²³ Csekey Sándor,²⁴ Budai Gergely,²⁵ Pap László²⁶ vagy Bodonhelyi József,²⁷ akikről elismerően nyilatkozott önéletrajzi kötetében. Visszatekintve erre az időszakra úgy értékelte a teológiát, mint „szolid papnevelő intézetet, ahol nem volt szellemi műhely, ahol hitek és jellemek formálódtak volna”.²⁸ Ami serkentőleg, hitmélyítő erővel hatott rá, az szerinte kívülről jött. Tanulmányai során a gyakorlati teológia iránt kötelezte el magát, ennek ellenére a kápláni dolgozatát dogmatikából Sebestyén Jenőhöz írta „Kálvin Isten-tanának legjellemzőbb vonása, az Institutio alapján” címmel.

Csekey Sándornak dolgozott a Ráday Könyvtárban, hogy megszerezze a tandíjra valót, Pap László képviselte számára a széles látókörű, európai műveltségű tudóst és a népéhez, nemzetéhez hű, abban gyökerező, azt szolgáló, annak felemelésén fáradozó hazafit, akit soha nem önérdék vezérel. Az ő vonzáskörében,

- 20 1941. október 8-án iratkozott be a teológiára. Szabó: *Sírjanak a papok*, 143.; Pap–Bucsay: A Budapesti Református Theologiai Akadémia története, 231.
- 21 Szabó Imre (1891–1955) református lelkész, az első budapesti ref. esperes, egyházi író, 1923–1951 között a Budapest-Fasori Református Egyházközség lelkipásztora. NAGY Zsombor: Szabó Imre a Budapesti Református Egyházmegeye megszervezője és első esperese, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapest, Budapest, Argumentum–ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék*, 2006. 1. köt., 579–590.
- 22 Sebestyén Jenő (1884–1950), teológiai tanár, dogmatikus, a történelmi kálvinizmus képviselője. ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, szerk. Ladányi Sándor, Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1977, 535.; LÁNYI Gábor: Sebestyén Jenő, a történelmi kálvinizmus és a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség, in: *Studia Universitatis Babeş–Bolyai Theologia Reformata Transylvania* 67(2022/1), 226–240; LÁNYI Gábor: Sebestyén Jenő (1884–1950) és a történelmi kálvinizmus, in: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*, Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, 2021, 13–32.
- 23 Kováts J. István (1880–1965), teológiai tanár, egyházjogász, politikus, a Független Kisgazdapárt alelnöke. Uo., 342–343.
- 24 Csekey Sándor (1896–1956), belmissziói lelkész, teológiai professzor, egyháztörténész. Uo., 123–124.
- 25 Budai Gergely (1887–1974), teológiai tanár, vallástörténész, vallásfilozófus, újszövetséges. Uo., 99–100.
- 26 Pap László (1908–1983), teológiai tanár, ószövetséges, a Nemzetközi Vöröskereszt embermentő munkatársa, a háború után az egyházi újjáépítés vezetője, a Ráday Gyűjtemény főigazgatója, nemzetközi egyházi szervezetek vezetőségének tagja, rövid ideig magas egyházi tisztségek viselője. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, Magyar Könyvklub, 2004. 5. köt., 108.
- 27 Bodonhelyi József (1909–1965) teológiai tanár, egyháztörténész. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, 1. köt., 791.
- 28 Szabó: *Sírjanak a papok*, 144.

közös munka kapcsán ismerte meg közelebbről a teológus hallgató Szabó Évát,²⁹ Szabó Imre esperes lányát, akivel sokat beszélgettek, hitvitáztak.

A Kálvin térre járt templomba, ahol Ravasz Lászlót³⁰ hallgatta, később beépülve a gyülekezetbe gyereksoportot is kapott a vasárnapi iskolások között. Ugyanakkor előszeretettel látogatott más gyülekezetekbe, közösségekbe is. Csatlakozott a Soli Deo Gloria diákszövetséghez, ahol megismerkedett Soos Gézával,³¹ aki 1944-ben bevonta az ellenállási mozgalomba. A feladat az lett volna, hogy a magyar kormány levelét kellett volna eljuttatni Tito főhadiszállásáig. Meghiúsult a küldetés, a front több irányból közeledett a főváros felé, és aki tehetett, elhagyta a teológiát, Szabó Imre is elhagyta Budapestet. Majosházától Szegedig, majd onnan vissza Pestig egyfolytában menekülnie kellett az oroszok elől. Hódmezővásárhelyen egyenesen a vagon felé hajtott hadifoglyok közül engedte ki egy magas rangú orosz tiszt.

Visszatérése után egy sikertelen teológiai reformkísérlet után a politika felé fordult, beiratkozott a Független Kisgazda Párt ifjúsági szervezetébe a Független Ifjúságba, a diákszervezet elnöke lett. Népgyűlésekre járt, szónoklatokat tartott, saját elmondása szerint hitről és erkölcsről. Majdnem az életébe került, mert 1 évvel azután, hogy utolsó beszédét tartotta, éppen a papi vizsga előtt, 1947-ben eljárás indult ellene a demokratikus államrend és köztársaság elleni rágalmazás bűntette miatt. Berezky Albert³² püspök közbenjárására felmentették. A felmentés

29 Szabó Éva (1924–2011) református lelkész, Szabó Imre esperes legidősebb lánya, 1949-ben kötött házasságot Szabó Imrével.

30 Ravasz László (1882–1975) református lelkész, teológiai tanár, homiletikus, akadémikus. A Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1921–1948 között. Zoványi: *Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon*, 501–502.

31 Soos Géza (1912–1953), jogász, református lelképásztor, a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség elnöke, az 1943–1944-es évek magyar nemzeti ellenállási mozgalmának kiemelkedő személyisége. Kiss Réka: Soos Géza, a kiemelkedő ifjúsági vezető és politikus, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 1. köt., 755–764.

32 Berezky Albert (1893–1966), református lelkész, A Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1948–1959 között, országgyűlési képviselő. Zoványi: *Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon*, 69; A Berezky-korszak jellemzéséhez lásd: Kiss Réka: Berezky Albert, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 1. köt., 601–620.; LÁNYI Gábor: Bishop Albert Berezky (1893–1966). A Life Full of Questions, in: Kovács Ábrahám – Shin, Jaeshik (szerk.): *Nationalism, Communism and Christian Identity: Protestant Theological Reflections from Korea and Hungary*, Debrecen – Gwangju, DRHE – Honam Theological University and Seminary, 2019, 123–140.; LÁNYI Gábor: Hungarians and Koreans in the „Religious Cold War”. Political Instrumentalization of the Reformed Church in Hungary’s Ecumenical Activity in the Early 1950s, in: Park, Gyeong Su – Kovács Ábrahám (szerk.): *Reformed Legacy in Korea and Hungary: Religious, Cultural and Theological Approaches*, Debrecen – Seoul, DRHE – Presbyterian University and Theological Seminary Press, 2022, 193–234.; LÁNYI Gábor: Viable Cooperation or Unscrupulous Service? Motivations for Albert Berezky’s Activity in Church Governance, in: *Studia Universitatis Babeş–Bolyai Theologia Transylvanica* 69(Supplement 1/2024), 101–119.; LÁNYI Gábor: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*, Budapest, KRE, 2020; LÁNYI Gábor: Church Disciplinary Procedures in the Early 1950s as Tools of Political Sidelining, in: Bárh Dániel (szerk.): *Lower Clergy and Local Religion in 16th–20th Century Europe*, Budapest, MTA – ELTE Lendület Történelmi Folklorisztikai Kutatócsoport, 2023, 345–366.

után fogadalmat tett, hogy soha többet nem foglalkozik a politikával, a lelkészi hivatásra, Isten országának az építésére koncentrál.

A sikeres kápláni vizsga után Kiskunhalason, Budapesten a Kálvin téri gyülekezetben, Kelenföldön, a Klauzál téren volt segédlelkész, végül 1950-től egyházkerületi missziói lelkész lett.

1947-ben élte át a megtérés örömét, és nemsokára belépett a Bethánia Egyletbe.³³

Elsődleges szolgálatának az evangelizációt tekintette minden szinten, minden korosztály, minden társadalmi réteg számára a tiszta evangélium hirdetése, a bűnbánat és megtérés, a Krisztus megváltó szeretetébe belekapaszkodó hit útján. Az ébredés olyan, mint egy kollektív megtérés, amikor Isten Szentlelke kiadásának hatására rövid idő alatt emberek tömegei ismerik meg és fogadják el a Jézus Krisztusban adott váltságot, és gyakorolják az egyház közösségében úgy, hogy ebből a társadalom átformálódása következik. Ennek a felismerésnek és ébredésnek azután jelentős szerepe volt abban, hogy a következő évek, évtizedek kemény elnyomatása, felszámolási kísérletei közepette is fennmaradt az egyház, a gyülekezetek, túlélve a nehéz időket. Milyen paradoxon, egyik oldalon a lelki ébredés, a másikon a kommunista diktatúra totális támadása az egyházak ellen.

A missziói szolgálat alatt, az egyre több feladat közepette jó barátságba került Farkas Józseffel,³⁴ aki a kerület missziói lelkésze, a Klauzál téri gyülekezet alapítója. Bensőséges kapcsolatba került Zsindely Ferencsel³⁵ és feleségével, Tüdős Klárával,³⁶ rajtuk keresztül a Nőszövetségi konferenciákon is rész vett, ahol Pilder Máriát³⁷ hallgatta. Második otthona lett az Istenhegyi Villa, a Zsindely házaspárt pedig pótszüleinek tekintette.

Kiskunhalason szolgált régi első szeretett principálisánál, Ván Benjáminnál,³⁸ ahova Szabó Évát is meghívták evangelizálni, aki ekkor a Leánymisszót vezette az egyházkerületben – később kiderült, hogy nem véletlenül – hogy a mindkét fél részéről titkolt szerelem végre bevállásra kerüljön, de ehhez csak hónapok eltelté-

33 Bethánia Egylet: 1903. február 2-án Szabó Aladár (1862–1944) református lelkész által alapított „élő keresztyén szövetség”. Tevékenységüket „felekezeti” szolgálatként végezték. Missziói tevékenységüket a sajtó segítségével is folytatták („Mustármag” c. folyóirat, a „Magyar Keresztyének Naptára”, a „Halleluja” énekeskönyv, stb.). Sajat nyomdával rendelkeztek. KÓSA László: Szabó Aladás és az Új Óramutató, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 1. köt., 511–522.

34 Farkas József (1914–1999) református lelkész, A Soli Deo Glória (SDG) református diákszervezet missziói lelkészeként is tevékenykedett, részt vett a balatonszárszói konferenciák szervezésében. A Klauzál téri Református Egyházközség alapítója. <https://tobbazelet.hu/> (Letöltés: 2022. január 11.)

35 Zsindely Ferenc 1891–1963 politikus, miniszter. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, 6. köt., 1518.

36 Tüdős Klára; Zsindely Ferencné (1895–1980) iparművész, divat- és jelmeztervező, rendező. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, 6. köt., 922–923.

37 Pilder Mária (1888–1966) református diakonissza, vallásnár, Orsz. Ref. Nőszövetség titkára. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, 5. köt., 354.

38 Ván Benjámín (1892–1985) református lelkész, egyházi író. Igen tehetséges, de különc, excentrikus embernek tartották kortársai. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, 6. köt., 1044. Szabó Imre írt nekrológot a Református Egyház 1985-ös számában.

vel került sor. Az esküvőt 1949 decemberében tartották, a szertartást Budapesten, a Fasori református templomban a menyasszony édesapja vezette. Hatvankét év házastársi és szolgatársi közösség útján indultak el akkor.

Nehéz évek vártak a fiatal párra, emberileg nézve kicsúszni látszott a talaj a lábuk alól. A református egyház és az állam között 1948-ban kötött Egyezmény égisze alatt egyre nagyobb mértékben teljesedett ki a kommunista államhatalom egyházszerűítő politikája. Megfosztották az egyházat az anyagi javaitól, iskoláitól, földjeitől. Leváltották az egyház felső vezetőit, rendeletet hoztak Budapestről való kitelepítésükről. Ez több lelkipásztort, a református egyház nem lelkészi vezetőit, valamint számos egyháztagot érintett. 1950. január 13-án a református és az evangélikus egyház püspökei is letették az esküt a Magyar Népköztársaságra és annak alkotmányára. 1950-ben lényegében befejeződött az egyházi, missziói, hitbuzgalmi és ifjúsági egyesületek felszámolása, önkéntes feloszlása. Bereczky Albert kiadta a Testvéri Izenetet,³⁹ melyben felszólítja a lelkészeket, hogy szüntessenek meg minden hívő közösséget, a hagyományos istentiszteleteken és bibliaórákon kívül nem tarthatnak külön összejöveteleket. A bethánistákat már egyenesen szektásként emlegették. Felszámolták az Istenhegyi Otthont, Zsindelyeket is kitelepítették. Balatonlellén találtak gondnoki állást. Szabó Éva édesapjának is menni kellett, Bujra száműzték. Szabó Imre keserűen vall erről:

„Engemet az kínzott a legjobban, hogyan lehet olyan ridegen, szinte kegyetlenül fellépni valakivel szemben, aki nemcsak hívő testvérünk és szolgatársunk, hanem meghitt barátunk is. Mert Bereczky Albert és Szabó Imre elválaszthatatlan barátok voltak. Nem először és nem utoljára ingott meg a keresztyénségbe vetett hitem. De már képtelen voltam levonni ennek a bizonyos konzekvenciáit, mert megtérésem óta tudom, hogy a keresztyénség nem a keresztyénekbe, hanem a Krisztusba vetett hitből áll. Csak hát éppen akkor a legnehezebb ezt alkalmazni, amikor a legnagyobb szükség van rá.”⁴⁰

Mindketten tudták, hogy hamarosan meg kell válniuk a missziói lelkészségtől, ekkor jött a sárbogárdi lehetőség. Sárbogárd⁴¹ nagy múltú mezőváros, először Tinord és Bogárd említéssel, nemesi családok birtokaiból állt,⁴² közlekedési csomópont, lakosságának többsége földműveléssel foglalkozott. Vallás tekintetében többségében református, emellett katolikus, evangélikus és izraelita. A református templom

39 Testvéri Izenet. Gyülekezeteink lelkipásztoraihoz és presbitériumaihoz, egyházmegyéink esperseihez és missziói bizottságaihoz, egyházunk minden szolgájához és tagjához. 214/1950. — I. sz., A Református Egyetemes Konvent elnökségének aláírásával. Budapest, 1950. december 12., *Református Egyház* 2(1950/2), 1950. december 15., 3–6.

40 Szabó: *Sírjanak a papok*, 250.

41 Sárbogárd: Nagyközség, járási székhely Fejér vármegyében, Sárszentmiklós és Alsó-Töbörzsök hozzácsatolásával 1986 óta város. A református egyházközség a Vértesaljai Református Egyházmegyéhez tartozik.

42 Tinordiak, Huszár, Mészöly, Dörögdy családok. BALÁZS László: *Vértesalja. A Vértesaljai Református Egyházmegye története*, Budapest, Vértesaljai Református Egyházmegye, 1986., 65.

1783-ban épült, a református egyházközség protokolluma⁴³ 1791-ben kezdődik, de ezt megelőzően is van tudomásunk gyülekezeti életről. Az eklézsiának iskolái vannak, könyvtára, a két világháború között népszerű olvasókört működtetett.

A második világháborút követően Sárbogárdot is elérte a kommunista diktatúra. Az államosítás, egyházellenesség, a tévesztés, az erőszakos iparosítás. Szovjet tisztakat szállásoltak be családokhoz, majd 1956 után laktanyába tért vissza az orosz hadsereg, csak 1991. május 19-én hagyták el a települést. Magyar laktanya is volt a település határában, egyre bővülő tiszti lakóteleppel a város közepén. Az 1980-as évekig „virágzott” a szocialista propagandagépezet, betelepített vagy átképzett értelmiségiekkel. Nagyon jól mutatja a szellemi közállapotot és lelki rombolást – amibe megérkezett a Szabó házaspár – egy pár éve megjelent cikksorozat⁴⁴ az egykori iskola-igazgató⁴⁵ kapcsán, aki a felvidéki Somorjáról származó (mint Szabó Imre esperes) meggyilkolt evangélikus lelkész lánya, majd asszonyként grófnő, nagy tudású, művelt pedagógus, és 1956 után többszörösen elvált asszonyként „elszánt, engesztelhetetlen, sőt fanatikus harcosa a kommunista pártnak. Hithű kommunistaként, őszinte lelkesedéssel harcolt az eszméért. [...] Az iskolában és a községi munkában mindenkitől elvárta, sőt keményen megkövetelte a politikai hatalom kiszolgáltatását. [...] A hittanos gyerekeket pellengérré állította az osztályban büntetesként, és próbálta a szülőket is rábírní, hogy ne neveljék vallásosan a gyerekeiket.”⁴⁶

Az említett tanárnő a templom melletti államosított református elemi iskola egykor rektori lakásában lakott, éppen szemben a parókiával. Férjéről Szabó Imre is említést tesz visszaemlékezésében.⁴⁷

A sárbogárdi lelkészi helyre azonban mások is pályáztak. A választási harcot követően, a jegyzőkönyv tanúsága szerint végül a két rivális kiütötte egymást, és Szabó Imrét választotta meg a gyülekezet.⁴⁸ A szépen kimeszelt parókiára beköltözött a lelkészházaspár. 1952. május 11-én tartották meg a beiktatást, amelyet Füle József⁴⁹ esperes vezetett le.

43 A Bogardi és Tinordi egyesült reformata sz. eklesia protocoluma, melyben az eklesia kezdetét, és az abban megtörtént nevezetesebb dolgokat feljegyezni kezdette Somodi István b.p. 1791.

44 HARGITAI Lajos: Oly korban éltünk 40–44. A Naphercegnő 1-4., *Bogárd és Vidéke*, 2014. október 20. – november 27.

45 Lugosi Árpádné sz. Halmy Márta (1922–1997) tanár, Sárbogárdon általános iskolai igazgató 1968–1977 között.

46 HARGITAI Lajos: Oly korban éltünk 43. A Naphercegnő 4., *Bogárd és Vidéke*, 2014. november 20., 12. (Ezt jelen előadás szerzője igazolja, mivel hittanra járt ezért 3–4. osztályban, ezért egy érdemjeggyel rosszabb osztályzatot kapott minden tárgyból.)

47 Szabó: *Sírjanak a papok*, 314.

48 SREPJ, április 6. A gyülekezet 271 érvényes szavazatból 136 szavazattal lelkésszé választotta Kiss Károly és Kőmíves Viktor ellenében

49 Füle József (1894–1982) református lelkész, esperes <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eltarajzi-lexikon-7428D/f-7547C/fule-jozsef-757B1/> (Letöltés: 2021. október 28.)

Az 50-es évek, a Rákosi-diktatúra nyomorgatta a parasztságot, de teljesen nem tudta tönkretenni, ha a földet ki is vette alóla, ha a padlását le is söpörtette. A Szabó családot is rögtön ellátták az asszonyok baromfival és gyakran ennivalót is hoztak nekik. A nagy kert, amelyben persze rengeteg munka is volt, meghozta gyümölcsét. Háztartási segítség is érkezett a gyülekezetből vagy az ismerősök köréből, ezt hálával fogadták és soha nem felejtették el megköszönni:

„Most annyi év után visszagondolva, ez a szép terített asztal jel volt számomra, hogy Isten így fog gondoskodni rólunk. Mindig lesz az asztalunkon ennivaló. Ha visszagondolok, hála van a szívemben az Úr iránt. Mi lett volna velünk Budapesten hét gyerekkel az ötvenes-hatvanas években? Itt volt nagy kertünk, mindig tele volt zöldséggel, krumplival, káposztával és 40 szilvafával. Disznót tarthattunk, kecskénk volt és egy ideig tehenünk is.”⁵⁰

Éva néni, viccesen azt szokta mondani, hogy a pesti kalapos úrilányból bogárdi fejkendő paraszttasszony lett.

Már a beiktatás napján elkezdtek megvalósítani missziói munkatervüket. A beiktatási jegyzőkönyv 5. pontjában a „Visitatio és az úrvacsora előtt egész hetes bűnbánati esti áhítat” tartását rendelték el.⁵¹ A jegyzőkönyvek tanúsága szerint szolgálatuk 33 éve alatt minden évben a költségvetés elfogadása mellett rögtön a második helyen volt a missziói munkaterv elfogadása és bővítése.

Minden ellenagitáció ellenére fejest ugrottak a gyülekezeti munkába, igehirdetés-sorozat megtartása, imakör alakítása, gyermek-istentisztelet és hittanórák tartása, évről évre összegyűjtötték a konfirmandusokat.⁵² A vasárnapi alkalmakon kívül tartottak két bibliaórát, imaórát, leányórát, presbiteri férfi alkalmakat, házi istentiszteleteket, és felújították a reggeli áhítatokat is. Ezenkívül kijártak szórványokba Alsó-Töbörzsökre és Kislókba is, később Felsőkörtvéyesre. Bevezették a férfihetet.

Ez évente 950-1000 igeszolgálatot jelentett. Szabó Éva csak 1957-től lett kirendelt segédlelkész. Az igehirdetés szolgálata mellett még több szolgálatot is végzett a Szabó házaspár. Gyakorolták a lelkigondozást és megszervezték a diakóniai szolgálatot. Évente adománygyűjtésre került sor valamelyik szeretetotthon vagy a teológia, gimnázium javára. Különösen az Órbottyáni diakóniai otthont támogatta a gyülekezet, minden évben elmentek egy hétre takarítani, veteményezni és olyan munkákat elvégezni, amelyre az ott dolgozóknak nem maradt idejük. Bekapcsolják a gyülekezetet a lepramisszióba, fáslikat kötöttek a lányok, asszonyok.⁵³

50 SZABÓ IMRÉNÉ SZABÓ ÉVA: Süt a nap!, [Budapest], Open Art, 2006., 91–92.

51 SREPJ, 1952. május 25.

52 A konfirmandusok száma soha nem volt 30 fő alatt, a legtöbben 60-an voltak 1964-ben. SREPJ 1964. március 28.

53 Csak pár példa a természetbeni és anyagi segítségre: SREPJ 1971. szept. 23., 1974. okt. 6., 1975. febr. 2.

Evangelizációs heteket, csendesnapokat szerveztek, amelyekre hazai vagy külföldi vendégigehirdetők jöttek, közülük a legismertebbek Joó Sándor,⁵⁴ Farkas József, Ecsedy Aladár⁵⁵ és Dobos Károly⁵⁶ voltak.

Nyári evangelizációs táborokat szerveztek a gyerekeknek, fiataloknak. Kezdetben káptalanfüredi kis nyaralójuk rendszeresen adott helyszínt ennek, de egy rendőrségi atrocitás⁵⁷ után mindig máshol szervezték meg ezeket.

Mivel nagy hagyománya volt Sárbogárdon a kóruséneklésnek, hamarosan megalakult a kórus is Éva néni vezetésével. Ő látta el a kántori szolgálatot is.⁵⁸

A presbiteri jegyzőkönyvek arról is tanúskodnak, hogy munkálkodásuk sok áldása között volt az is, hogy újra megtanították ünnepelni a gyülekezet tagjait. A diktatúrában a hagyományos egyházi ünnepeket eltörölték vagy átnevezték. Helyettük a propagandagépezet verklije szólta ezeken az ünnepeken, amelyre kivezényelték a népet. Nem önként, hanem félelemből ment ki sok tisztviselő (pl. e tanulmány szerzőjének szülei is), mert a szakszervezeti aktivisták figyelték, hogy ki van ott, ki nincs ott. Ne felejtjük el, ekkor éli fénykorát az erőszakos téészesítés, agitátorok járták a községet, zaklatták a gyülekezet presbiterait, tagjait. Fodor Pál⁵⁹ turkológus egyenesen a mohácsi tragédiához hasonlítja ezt a korszakot. Szerinte a forradalmat követő téészesítés, az országot ezer éven keresztül megtartó parasztság durva felszámolása a legnagyobb katasztrófák egyike.⁶⁰

A presbiteri jegyzőkönyv ezekből az időkből (1964) őriz meg egy a reformáció ünnepén elmondott beszédet:

„Isten iránti hálával gondolunk vissza Kálvin Jánosra, eme testben törekeny, de lélekben annál hatalmasabb férfúra, aki nemcsak hirdette a tiszta bibliai keresztényiséget, hanem meg is valósította azt Genf városában. Olyan gyülekezetet alakított ki és nevelt fel itt, amelynek példája egész Európát besugározta és elért a mi magyar hazánkba is.

Ebben az időben népünk történelmének legsúlyosabb napjait élte: az iszonyatos török iga alatt sýnylódott Magyarország. Az Evangélium új erőt adott né-

54 Joó Sándor (1910–1970). *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, 3. köt., 607–608., BOLYKI János: Joó Sándor, a kiemelkedő igehirdető és lelkipásztor, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 1. köt., 649–658.

55 Ecsedy Aladár (1902–1990) református lelkész, esperes, evangelizátor. Fukász László: Ecsedy Aladár „lélekmentő” gyermekmissziója, *Sárospataki Füzetek* 24 (2020/3), 171–182.

56 Dobos Károly (1902–2004) református lelkész, misszionárius. Kiss Réka: Ifjúság, gyülekezet, társadalmi missziók: Dobos Károly lelkipásztor élete, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 1. köt., 629–635., Látogatás a gyülekezetben: SREPJ 1983. febr. 20.

57 Tóth Istvánné Bereczk Margit írásos visszaemlékezése egy konkrét esetről.

58 JÁKOB Zoltán: *A sárbogárdi Református Gyülekezet zenei életének története*, Sárbogárd, Bogárd és Vidéke Lapkiadó és Nyomda, 2004, 35–39.

59 Fodor Pál (1955–) történész, Széchenyi-díjas magyar turkológus, <https://www.valaszonline.hu/2019/09/13/fodor-pal-interju-mohacs-szigetvar-mta/> (Letöltés: 2021. október 14.)

60 Ó. KOVÁCS József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában: a vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*, Budapest, Korall, 2012.

pünknek szenvedései között. Kálvin tanai nyomán ősünk megújultak hitükben és reménységükben. Ez a megújulás lett az egész magyarság megtartása. Így lett Kálvin nemcsak az egyháznak, hanem egész népünknek nagy jótevője. Nem őt magasztaljuk ezért, hiszen tőle tanultuk, hogy »Egyedül Istené a dicsőség!« Ő csak eszköz volt Isten kezében.”⁶¹

Erőt és reménységet sugároznak e szavak, és jól példázzák azt a tartást, amelyet a Szabó házaspár képviselt a korszak megpróbáltatásai között.

Minden évben Karácsonykor, Szenteste a gyermekek igényes műsora adta az istentisztelet fő alkotórészét a szószékig érő, gyönyörűen feldíszített karácsonyfa alatt, a legszegényebb időkben is. Ünnepséget szerveztek Tompa Mihály halálának 100. évfordulójára,⁶² a gályarabok kiszabadításának 300. évfordulójára Balázs László⁶³ lelkész-történész előadásával egybekötött istentisztelettel emlékeztek.

A 70-es években a Szabó házaspár csatlakozott a karizmatikus ébredéshez, a Szentlélek-kereszttség adományát elfogadva. Felvállalva ennek felelősségét nem kevés konfliktust szereztek maguknak. A gyülekezetben azonban soha nem agítáltak erre, a lelkész kollégák és egy szűkebb kör tudhatott róla.

Házasságukat hét gyermekkel áldotta meg a Jóisten. Azt mondják, hogy ahol művész vagy pap van a családban, ott halmozottan hátrányos helyzetben élnek a gyerekek. Hogy milyen volt pap-gyerekek lenni Szabóéknál, azt nem tudom, de biztos vagyok abban, hogy sokat nélkülözték a szüleiket, akiknek a szolgálat 24 órából állt, és a magánéletüket is alárendelték ennek.

A lelki építés mellett fizikai építésre is szükség volt. A templomot háromszor renoválták (1954, 1966, 1977–78), a gyülekezeti házat kétszer.

Huszár Dezső⁶⁴ nemes úr, főszolgabíró, egykori egyházmegyei gondnok, gyülekezeti főgondnok hagyatékának rendezéséhez majdnem 30 évet kellett várni. Nem volt olyan év, hogy a jegyzőkönyvekben ne lenne szó róla. Birtokát végrendeletében a református egyházközségre hagyta, azonban halála után a település elbirtokolta. Mivel a végrendelet kegyességi alapítványként határozta meg a hagyatékot – azaz lelkészlakásnak –, az nem volt államosítható. Tehát telekkönyvileg az egyházközség volt a birtokos gyakorlatilag pedig az állam. Végül 1971-ben született egy egyezség, hogy a gyülekezet lemond a tulajdonjogról, cserébe felépülhet egy új parókiaépület. A helyi TÉVÁL-t bízták meg az építéssel, amely 1973-ban fejeződött be. Az új parókia homlokzatán Huszár Dezső emlékét márványtábla őrzi. 1975-ben örökségből és sok segítő kéz támogatásával elkészült a családi

61 Elhangzott Kálvin halálának 400. évfordulóján. SREPJ 1964. október 31. de. 11 óra.

62 Tompa Mihály (1817–1868) református lelkész, költő Sárbogárdon segédtanító 1838–39 között. SREPJ 1968. szeptember 15.

63 Balázs László (1907–2001) református lelkész, egyháztörténész előadása. SREPJ 1976. febr. 29.

64 Huszár Dezső (1864–1944) Az államtudományok doktora, nemzet- és országgyűlési képviselő. Fejér vármegye főszolgabírója. 1899-től szolgabíró Sárbogárdon, itt telepedett le, haláláig a református gyülekezet főgondnoka, a vértessaljai egyházmegye gondnoka.

házuk is, melyben nyugdíjas napjaikat békességgel tölthették el. Így Sárbogárd a szolgálati hely után otthonuk is lett.

Az utolsó építkezés, a körtvélyesi imaház, egy családi adománytelekre épült, a templomépítésre már nehezebben érkeztek az adományok. Végül igazi társadalmi munka eredményeként épülhetett fel. Imre bácsi toborozta a munkáskezeket a családból és a gyülekezetből, és Trabanton szállította az építkezéshez.

Szolgálatuk idején nem volt olyan év, hogy a temetőkkal ne lett volna valami gond, vagy a sírhelyek árával, vagy a fakitermeléssel, a temetőföld gondozásával. A legnagyobb gondot azonban a Mészöly vagy Úri temető okozta, amely az orosz laktanya szomszédságában feküdt. Az 50-es évek végén temettek ide utoljára. 1956 után az orosz laktanyát bővítették, a temető előtti réten disznóhizlaldát állítottak fel, amely megzavarta a temető nyugalma. A disznók betörték, feltúrták, később a katonák is fosztogatták, meggyalázták. Az emberek félték kimenni a temetőbe rendbe tenni a sírokat vagy virágot vinni a szeretteikre. Itt volt eltemetve többek között Úrházy Lajos,⁶⁵ aki a gyülekezetet 40 évig pásztorolta, vagy Mészöly Gedeon⁶⁶ nyelvész, műfordító. Szabó Imre hiába tett feljelentést a rendőrségen, inkább fenyegetést kapott, mint segítséget.

Mégis akadtak az értelmiség között olyanok, akik hajlandóak voltak az ügy mellé állni, ha kellett tanúskodni, térdig járni a gazban és fekáliában, hogy leltárt készítsenek a sírkövekről.

[A lelkészelnök] „elsőnek a Mészöly temető felszámolásáról számol be. Ez a fájdalmas művelet befejeződött. Az exhumálások, sírközelhelyezések megtörténtek. Rögtön utána bekerítették a temetőt aminek értelmét senki nem tudja megfejtetni. Végül a múlt héten leirat érkezett az Orosz-Magyar vegyesbizottságtól, amely közli, hogy a temetőt igénybe vették. Mindenkit kártalanítanak.”⁶⁷

Majd egy év múlva ezt olvassuk: „a Presbitérium tudomásul veszi, hogy a Honvédelmi Minisztérium 33000 forintot küldött a síremlékek felállítására, de később fog dönteni arról, hogyan fogja felhasználni ezt az összeget egy kis temetőmúzeum felállítására.”⁶⁸

Még ebben az évben nyugdíjba ment a Szabó házaspár, de áldást kérő és áldást osztó szolgálatukat folytatták országszerte, sőt a határon túli magyarság között is. Hajlékuk mindig nyitva állt mindenki előtt.

Pályájuk kezdetén hűvös, mondhatjuk ellenséges volt a fogadtatásuk, de a több évtizedes hűséges munka és példamutató élet után Sárbogárd elfogadta, szívébe zárta a Szabó házaspárt.

65 Úrházy Lajos (1810–1880) református lelkész 1840-től haláláig szolgált Sárbogárdon.

66 Mészöly Gedeon (1880–1960) *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, 2. köt., 1477.

67 SREPJ 1984. július 8., 1. pont.

68 SREPJ 1985. május 12., 6. pont.

Szabó Imrét 2003. augusztus 20-án elsőként avatta díszpolgárrá Sárbogárd városa, 2011. március 15-én a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetését vehette át.

2010. áprilisában Budafokon konfirmandusok között szolgált, életét így summa: „Mindezt az Atyától kaptam, ingyen kegyelemből. Az ő gondviselő szerepe alakította sorsomat. Olyan volt az életem, mint egy regény, amelynek a forgatókönyvét Isten írta.”⁶⁹

IRODALOM

- BALÁZS László: *Vértesalja. A Vértesaljai Református Egyházmegye története*, Budapest, Vértesaljai Református Egyházmegye, 1986., 65.
- BOLYKI János: Joó Sándor, a kiemelkedő igehirdető és lelkipáter, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 1. köt., 649–658.
- FUKÁSZ László: Ecsedy Aladár „lélekmentő” gyerekmisziója, *Sárospataki Füzetek* 24 (2020/3), 171–182.
- GLATZ Ferenc (szerk.): *A tudomány szolgálatában: Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*, Budapest, MTA Történettud. Int., 1993.
- HARGITAI Lajos: Oly korban éltünk 40–44. A Naphercegnő 1-4., *Bogárd és Vidéke*, 2014. október 20. – november 27.
- HÖRCSIK Richárd: *Trianon és a Magyar Református Egyház*, 13., <https://tirik.hu/hirek/intezmenyi-hirek/trianon-es-a-magyar-reformatus-egyhazi/> (Letöltés: 2021. október 4.)
- JÁKOB Zoltán: *A sárbogárdi Református Gyülekezet zenei életének története*, Sárbogárd, Bogárd és Vidéke Lapkiadó és Nyomda, 2004.
- KISS Réka: Bereczky Albert, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 1. köt., 601–620.
- KISS Réka: Ifjúság, gyülekezet, társadalmi missziók: Dobos Károly lelkipásztor élete, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, Budapest, Argumentum–ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 1. köt., 629–635.
- KISS Réka: Soos Géza, a kiemelkedő ifjúsági vezető és politikus, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 1. köt., 755–764.
- KÓSA László: Szabó Aladás és az Új Óramutató, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 1. köt., 511–522.
- LÁNYI Gábor: Bishop Albert Bereczky (1893–1966). A Life Full of Questions, in: Kovács Ábrahám – Shin, Jaeshik (szerk.): *Nationalism, Communism and Chris-*

69 Szabó Imre prédikációja elhangzott a budafoki református gyülekezetben 2010. április 16-án, *Budapest–Budafoki Református Egyházközösség Hírlevele*, 2010. Pünkösöd, 5–8.

- tian Identity: Protestant Theological Reflections from Korea and Hungary*, Debrecen – Gwangju, DRHE – Honam Theological University and Seminary, 2019, 123–140.
- LÁNYI GÁBOR: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*, Budapest, KRE, 2020.
- LÁNYI GÁBOR: Sebestyén Jenő (1884–1950) és a történelmi kálvinizmus, in: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*, Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, 2021, 13–32.
- LÁNYI GÁBOR: Sebestyén Jenő, a történelmi kálvinizmus és a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség, in: *Studia Universitatis Babeş–Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 67(2022/1), 226–240.
- LÁNYI GÁBOR: Hungarians and Koreans in the „Religious Cold War”. Political Instrumentalization of the Reformed Church in Hungary’s Ecumenical Activity in the Early 1950s, in: Park, Gyeong Su – Kovács Ábrahám (szerk.): *Reformed Legacy in Korea and Hungary: Religious, Cultural and Theological Approaches*, Debrecen – Seoul, DRHE – Presbyterian University and Theological Seminary Press, 2022, 193–234.
- LÁNYI GÁBOR: Church Disciplinary Procedures in the Early 1950s as Tools of Political Sidelining, in: Bárh Dániel (szerk.): *Lower Clergy and Local Religion in 16th–20th Century Europe*, Budapest, MTA – ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport, 2023, 345–366.
- LÁNYI GÁBOR: Viable Cooperation or Unscrupulous Service? Motivations for Albert Bereczky’s Activity in Church Governance, in: *Studia Universitatis Babeş–Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 69(Supplement 1/2024), 101–119.
- NAGY ZSOMBOR: Szabó Imre a Budapesti Református Egyházmegye megszervezője és első esperese, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 1. köt., 579–590.
- Ö. KOVÁCS JÓZSEF: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában: a vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*, Budapest, Korall, 2012.
- PAP LÁSZLÓ–BUCSAY MIHÁLY (szerk.): *A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855–1955*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1955.
- SZABÓ IMRE: *Sírjanak a papok!*, s. l., Magánkiadás, 2017.
- SZABÓ IMRÉNÉ SZABÓ ÉVA: Süt a nap!, [Budapest], Open Art, 2006., 91–92.
- Testvéri Izenet. Gyülekezeteink lelkipásztoraihoz és presbitériumaihoz, egyházmegyéink espereseihez és missziói bizottságaihoz, egyházunk minden szolgájához és tagjához. 214/1950. — I. sz., A Református Egyetemes Konvent elnökségének aláírásával. Budapest, 1950. december 12., *Református Egyház* 2(1950/2), 1950. december 15., 3–6.
- TÓKÉS ZOLTÁN: *Ébredési mozgalmak a Tiszántúlon és a debreceni tanyamisszió* (doktori disszertáció), Debrecen, 2004.
- ZOVÁNYI JENŐ: *A reformáció Magyarországon 1565-ig*, Budapest, Genius, 1921.
- ZOVÁNYI JENŐ: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, szerk. Ladányi Sándor, Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1977.